

Фарміраванне камунікатыўнай кампетэнцыі вучняў на вучэбных занятках па беларускай літаратуры

*Зяневіч А.М., настаўнік беларускай мовы і літаратуры
Дзяржаўнай установы адукацыі “Сярэдняя школа №43 г.Мінска”*

Адукацыйны працэс у сучаснай школе накіраваны на гарманічнае развіццё асобы вучня, здольнай прымяняць атрыманыя ва ўстанове адукацыі веды ў розных жыццёвых сітуацыях. Таму ў кантэксце сучасных патрабаванняў важнай задачай з’яўляецца фарміраванне кампетэнцый у нашых вучняў. У артыкуле 91 Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб адукацыі сярод пералічаных патрабаванняў да арганізацыі адукацыйнага працэсу адзначана неабходнасць кіравацца ў практычнай дзейнасці кампетэнтнасным падыходам.

У новых вучэбных праграмах па беларускай літаратуры (5,6,7 класы) вызначаны прадметныя кампетэнцыі: літаратурная, каштоўнасна-светапоглядная, культуралагічная, культуратворчая, маўленчая і камунікатыўная. Аднак у практыцы выкладання беларускай літаратуры кампетэнтнасны падыход рэалізаваны яшчэ не ў поўнай меры, у прыватнасці не напрацаваны і дастатковы матэрыял па фарміраванні камунікатыўнай кампетэнцыі. Пра актуальнасць вызначанай праблемы сведчыць і суб’ектыўны вопыт вучняў. У сувязі з гэтым паўстае пытанне выбару эфектыўных сродкаў для фарміравання камунікатыўнай кампетэнцыі вучняў. Адзін з іх – інтэрактыўныя метады навучання.

Да вызначэння сутнасці камунікатыўнай кампетэнцыі ў педагагічнай літаратуры існуюць розныя падыходы. Паводле азначэння І.А.Зімняй, гэта валоданне складанымі камунікатыўнымі навыкамі і ўменнямі, фарміраванне адэкватных уменняў у новых сацыяльных структурах, веданне культурных норм і абмежаванняў у зносінах, звычаяў, традыцый, этыкету ў сферы зносінаў, выхаванасць, арыентацыя ў моўных сродках.

А.В.Хутарскі вызначае сутнасць камунікатыўнай кампетэнцыі ў дзейнаснай форме: валодаць спосабамі ўзаемадзеяння з рознымі людзьмі і

падзеямі; выступаць з вусным паведамленнем, умець задаць пытанне, карэктна весці вучэбны дыялог; валодаць рознымі відамі маўленчай дзейнасці (маналог, дыялог, чытанне, пісьмо), лінгвістычнай і моўнай кампетэнцыямі; валодаць спосабамі сумеснай дзейнасці ў групе, прыёмам і дзеянняў у сітуацыі зносін, уменнямі шукаць і знаходзіць кампрамісы; мець пазітыўныя навывкі зносін у грамадстве, заснаваныя на веданні гістарычных каранёў і нацыянальных традыцый.

На падставе аналізу патрабаванняў да ведаў, уменняў і літаратурнага развіцця вучняў па беларускай літаратуры прытрымліваюся думкі А.В.Хутарскога. Пры гэтым істотна, што камунікатыўная кампетэнцыя на ўроках беларускай літаратуры фарміруецца ў адзінстве, у першую чаргу, з маўленчай кампетэнцыяй, а таксама з літаратурнай, каштоўнасна-светапогляднай, культуратворчай і культуралагічнай, што вызначае яе прадметную спецыфіку.

Фарміраванне камунікатыўнай кампетэнцыі адбываецца паэтапна і па розных напрамках: колькаснае назапашванне (павелічэнне слоўнікавага запасу, аб'ёму выказвання) і якасныя змены (вымаўленне, развіццё звязнага маўлення, разуменне звернутага да вас маўлення). Ёсць розныя падыходы да вызначэння этапаў фарміравання камунікатыўнай кампетэнцыі. Прапаную сістэму работы па фарміраванні камунікатыўнай кампетэнцыі вучняў 5-11 класаў, абапіраючыся на педагагічную літаратуру, вучэбную праграму па беларускай літаратуры і ўласны вопыт. У дадзенай сістэме можна вызначыць 3 этапы.

Першы этап (5-6 класы) вырашае наступныя задачы: фарміраванне ўменняў слухаць і разумець тэкст, выдзяляць у ім галоўнае, пераказваць яго падрабязна, сцісла і выбарчна, фармуляваць пытанні і адказваць на пытанні, рабіць кароткае вуснае выказванне, працаваць у групе. Метады і прыёмы, якія выкарыстоўваюцца на гэтым этапе, павінны выклікаць у вучняў жаданне выказвацца па-беларуску, ствараць сітуацыю поспеху, вучыць дакладнасці і лаканічнасці ў маўленні, правілам суразмоўніцтва.

Выдатную маўленчую сітуацыю стварае выкарыстанне метаду “Відэасюжэт”. Вучням прапануецца рэпрадукцыя карціны, музычны фрагмент або кароткі відэасюжэт па тэме ўрока [Дадатак 1].

Візуалізацыя матэрыялу дапамагае сучасным дзецям глыбей яго спасцігнуць, стварае ўмовы для развіцця асобы на падставе выкарыстання міжпрадметных сувязяў. Перад дэманстрацыяй важна дакладна паставіць вучням задачу ўспрымання, пытанне, на якое трэба адказаць пасля прагляду, і адзначыць неабходнасць лаканічнасці будучага выказвання. Створаная маўленчая сітуацыя ў нашым жыцці натуральная, таму вучыць дзяцей выражаць свае пачуцці, думкі, слухаць і разумець іншых, весці размову на тэму мастацтва.

У пачатку ўрока беларускай літаратуры мэтазгодна выкарыстоўваць прыём “Асацыяцыі”. Вучні па чарзе выказваюць свае асацыяцыі з тэмай ці праблемай твора, супастаўляюць з выказваннямі аднакласнікаў, вызначаюць тыя асацыяцыі, што паўтараюцца. Значным у ажыццяўленні гэтага метаду з’яўляецца абмежаванне ў часе і натуральнасць, адкрытасць зносін. Напрыклад, пры вывучэнні ў 6 класе твора Уладзіміра Ліпскага “Ад роду – да народу” работа пачынаецца з задання падабраць асацыяцыі са словам “род”. Блізкі па сутнасці да гэтага прыёму метады “Алфавіт” ці “Акраслова”.

Вядучай умовай рэалізацыі метаду “Інтэрв’ю” з’яўляецца дыялагічнасць. Вучням прапануецца вызначыць сабе суб’ядніка, далей называюцца 2-3 пытанні для інтэрв’ю, на працягу 3 хвілін суб’яднікі абменьваюцца інфармацыяй паміж сабой па прапанаваных пытаннях, што пабуджае дзяцей да праяўлення ўмення слухаць і чуць. Далей прапануецца парам аператыўна прадставіць атрыманую інфармацыю. Рэалізацыю метаду трэба паступова ўскладняць: спачатку вучні абагульняюць сваю думку пасля дыялогу, пазней – думку суразмоўцы. Напрыклад, на ўроку беларускай літаратуры ў 5 класе па творы Уладзіміра Караткевіча “Нямоглы бацька” прапануюцца наступныя пытанні: “Ці згодныя вы са звычаем адвозіць старых бацькоў у лес? Чаму гэты звычай змяніўся?”

Мэтазгодным з'яўляецца выкарыстанне метаду “Мікрафон” на этапе замацавання ведаў. Сацыяльна-ролевая гульня спрыяе ўдасканаленню ўменняў планаваць маўленчую дзейнасць, адчуваць суб'едніка і разумець сітуацыю суразмоўніцтва, кантраляваць развіццё камунікацыі. Пры вывучэнні ў 5 класе прыкмет і павер'яў вучням падаецца апісанне гульнёвай сітуацыі: “Уявіце сабе, што вам прапанавалі стаць вядучым перадачы “Тэлебарометр”. Падрыхтуйце выступленне для рубрыкі “Народныя прыкметы”, выкарыстоўваючы інфармацыю з тэксту”.

Другі этап (7-8 класы) вырашае наступныя задачы: фарміраванне ўменняў аналізаваць мастацкія творы, супастаўляць іх, фармуляваць аўтарскую і ўласную пазіцыі, рабіць вуснае выказванне па тэме, водгук на твор мастацтва, разгорнуты пісьмовы адказ на пытанне, фарміраванне ўменняў весці дыялог і працаваць у камандзе. Большасць метадаў, якія выкарыстоўваліся на першым этапе, маюць сваё месца і на другім, але з умовай ускладнення алгарытму іх рэалізацыі.

Выкарыстанне метаду “Завяршы фразу” забяспечвае вучню сітуацыю поспеху ў вырашэнні пастаўленай камунікатыўнай задачы, адначасова выклікаючы ў яго жаданне ствараць сваё выказванне [Дадатак 2].

Выкарыстанне гэтага метаду мае асаблівае значэнне ў класах, дзе вялікая колькасць вучняў з нізкім узроўнем сфарміраванасці камунікатыўнай кампетэнцыі. Пры рэалізацыі метаду вучням прапануецца запісаць у сшытку пачатак фразы (у адпаведнасці з тэмай урока), якую неабходна завяршыць. Вучні індывідуальна завяршаюць фразу, запісваюць яе ў сшытак. Праз дзве хвіліны 2-3 вучні выконваюць ролю экспертнай групы: падыходзяць да кожнага аднакласніка, коратка фіксуюць тыя варыянты, якія не паўтараюцца, а пасля абагульняюць. Выкарыстоўваць гэты метада можна і на першым этапе, не патрабуючы ад вучняў калектыўнага абагульнення.

Пры выкарыстанні метаду “Лагічны ланцужок” вучням прапануецца арганізаваць зносіны паміж сабой па пабудове лагічнага раду. Такі метада эфектыўны ў працы над зместам ці кампазіцыяй твора, складаннем

характарыстыкі літаратурнага персанажа. Напрыклад, пры вывучэнні ў 8 класе камедыі Янкі Купалы “Паўлінка” характарызуецца вобраз Адольфа Быкоўскага праз яго мову і маўленне, ствараецца наступны ланцужок: Быкоўскі ў размове – з Паўлінкай – Сцяпанам Крыніцкім – Альжбэтай – гасцямі. Такая праца стымулюе вучняў уважліва чытаць тэкст, падбіраць цытаты, будаваць лагічнае выказванне.

Метад “Бура прапаноў” ажыццяўляецца па наступным алгарытме: збор прапаноў, тлумачэнне, аб’яднанне, выбар крытэрыяў ацэнкі, галасаванне, падсумоўванне вынікаў, каментарый. Напрыклад, на ўроку беларускай літаратуры ў 8 класе па тэме “Прырода і чалавек у апавяданні Генрыха Далідовіча “Губаты” на дошцы запісана пытанне: “На чым павінны быць заснаваны адносіны чалавека да прыроды?”. У выніку “буры прапаноў” утвараецца шырокі пералік паняццяў: любоў, гармонія, павага, еднасць, выгада, абарона, дапамога, разуменне, ахова, мір і іншае. Вызначаюцца пяць паняццяў шляхам галасавання, запісваюцца на дошцы. Гэты метады вучыць увазе да меркавання суразмоўцы, да дакладнасці маўлення.

Трэці этап (9-11 класы) вырашае наступныя задачы: фарміраванне ўменняў рабіць вуснае і пісьмовае разгорнутае выказванне, вусны і пісьмовы водгук на літаратурны твор, весці дыскусію, выказваць і аргументаваць уласнае меркаванне, разумець пазіцыю апанента; развіццё навыкаў працы ў групе. Выкарыстоўваюцца тыя метады і прыёмы, што патрабуюць ад вучняў разгорнутага вуснага, пісьмовага і дыялагічнага маўлення.

Рэалізацыя метаду “Дэбаты” дазволіць падрыхтаваць вучняў да вядзення дыскусіі, дэбатаў. У 10-11 класах дыскусія і дэбаты становяцца эфектыўнай формай правядзення вучэбнага занятку па беларускай літаратуры, аднак такая форма можа мець месца толькі ў тым класе, дзе ў вучняў высокі ўзровень сфарміраванасці камунікатыўнай кампетэнцыі. Таму “Дэбаты” як метады арганізуюцца ў 9 класе наступным чынам: вучні выбіраюць сабе апанента, вызначаюцца супрацьлеглыя меркаванні па

праблеме, падбіраецца матэрыял для аргументацыі кожнага меркавання, вучні выказваюцца, настаўнікам робіцца абагульненне сказанага [Дадатак 3].

Выкарыстанне метаду “Хвіліна маўлення” выпрацоўвае ўвагу да слова, выходзіць уважлівага чытача і развівае маналагічнае маўленне вучняў. Паводле фармулёвак заданняў гэты метады вельмі разнастайны. Напрыклад, вучням 9 класа прапануецца паразважаць над афарызмам і ў камедыі Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча “Пінская шляхта”: назваць і растлумачыць іх.

Развіваць маўленчую дзейнасць вучняў старэйшых класаў здольныя метады і прыёмы, якія адпавядаюць псіхалагічным асаблівасцям сучасных дзяцей. Таму эфектыўнымі становяцца інтэрактыўныя гульні, напрыклад, на ўзор “Сваёй гульні” і іншых, метады абмену дзейнасцямі “Праект”, “Калаж”, “Буктрэйлер”.

Алгарытм рэалізацыі метаду “Буктрэйлер” наступны: выбар кнігі для рэкламы; стварэнне ідэі буктрэйлера; напісанне сцэнарыя да роліка (10-15 сказаў), прадумванне ілюстрацый, відэаматэрыялаў: па адным кадры да кожнага кароткага сказа, па 2-3 – да доўгіх сказаў, вынас у загаловак трэйлера асноўнай ідэі кнігі; прадстаўленне сцэнарыя буктрэйлера; абмеркаванне і ацэнка сцэнарыя. Дамашнім заданнем з’яўляецца запіс неабходных візуальных і аўдыяматэрыялаў; аб’яднанне візуальных і аўдыяматэрыялаў у адзіны ролік з выкарыстаннем праграмага забеспячэння; прагляд буктрэйлера, пры неабходнасці карэкціроўка. Напрыклад, да вывучэння паэмы Якуба Коласа “Новая зямля” мэтазгодна падрыхтаваць буктрэйлер “Энцыклапедыя беларускага народнага жыцця”.

Рэалізацыя гэтых метадаў абапіраецца на значнасць візуалізацыі літаратурнага матэрыялу для вучняў, стварэнне ўмоў для літаратурнай творчасці, але такая работа павінна быць абмежавана па часе, каб арганізаванае ўзаемадзеянне адпавядала мэце ўрока.

Такім чынам, кампетэнтнасны падыход да навучання з’яўляецца адным з вядучых напрамкаў развіцця і ўдасканалення адукацыі на сучасным этапе. Фарміраванне камунікатыўнай кампетэнцыі рэалізуецца праз разнастайнасць

метадычных форм і прыёмаў, захаванне сістэматычнасці, пераемнасці і практычнай накіраванасці гэтай працы ў розных узроставых групах.

Спіс літаратуры

1. Грын'ко, М. У. Актывізацыя пазнавальнай дзейнасці вучняў: інтэрактыўныя метады навучання літаратуры / М. У. Грын'ко, А. В. Руцкая // Беларуская мова і літаратура. – 2015. – № 2. – С. 6–11.
2. Зимняя, И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 274 с.
3. Кашлев С. С. Технология интерактивного обучения / С. С. Кашлев. – Минск: Белорус. Верасень, 2005. – 195 с.
4. Кодекс Республики Беларусь об образовании. – Минск : Амалфея, 2014. – 496 с.
5. Мартынкевіч, С. В. Камунікатыўна-маўленчы патэнцыял асобы школьніка: дыягностыка і аналіз / С. В. Мартынкевіч // Креативные подходы к организации образовательного процесса : сб. материалов науч.-практ. конф. – Гомель, 2007. – Ч. 2. – С. 117 – 122.
6. Праскаловіч, В.У. Вопыты літаратурнай творчасці: (Практыкум): 7-ы кл.: дапам. для вучняў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / В. У. Праскаловіч. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 96 с.
7. Руцкая, А. В. Методыка выкладання беларускай літаратуры: вучэбны дапаможнік / А. В. Руцкая, М. У. Грын'ко. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2010. – 184 с.
8. Хуторской, А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций // Интернет-журнал "Эйдос". – 2005. – 12 декабря. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eidos.ru/journal/2005/1212.htm>. – Дата доступа: 09.08.2011.

Дадатак 1

Тэма ўрока	Творы жывапісу і музыкі	Пытанні да прагляду
Уладзімір Караткевіч. “Бацькаўшчына” (5 клас)	Відэарад з карцін В.Цвіркі (“Мая Радзі- ма”, “Заслаўе” і іншыя)	Якой вы ўяўляеце сабе нашу Радзіму? Якой паўстае наша Радзіма на карцінах В.Цвіркі?
Анатоль Грачанікаў. “Верасень” (5 клас)	Відэарад з карцін В.Бя- лыніцкага-Бірулі (“Во- сень”, “Лес задрамаў”, “Аголеныя бярозкі” і інш.)	Якія пачуцці ў вас выклікае восень? Якая восень на карцінах В.Бялыніцкага-Бірулі?
Раіса Баравікова. “Гальштучнік” (6 клас)	Відэарад з карцін Я.Драздовіча (“Космас”, “Фантастычны замак”)	Якой вы ўяўляеце сабе Невядомую планету? Якім паўстае космас на карцінах Я.Драздовіча?

Дадатак 2

Тэма ўрока	Завяршы фразу (у пачатку ўрока)
Бацькі і дзеці ў апавяданні Змітрака Бядулі “На Каляды к сыну” (7 клас)	1. Я люблю сваіх бацькоў за тое, што яны ... 2. Дрэжны сын горшы за чужога чалавека, бо ...
Свет дзяцінства ва ўрыўку “Дзядзька-кухар” з паэмы Якуба Коласа “Новая зямля” (7 клас)	1. Дарослыя не такія, як дзеці, таму што яны ... 2. Трэба, каб дарослыя і дзеці ...
Прыгажосць жыцця ў апавяданні Міколы Лупсякова	1. Добра, калі ёсць сябар, таму што ... 2. Каб стаць сапраўдным сябрам, трэба ...

“Мэры Кэт” (7 клас)	
Вясковы побыт у апавяданні Віктара Карамазава “Дзяльба кабанчыка” (8 клас)	1. Добра, калі ёсць бабуля ў вёсцы, бо... 2. Прыязджаючы ў вёску да бабулі, я перш-наперш...
Праблема маральнага выбару ў аповесці Васіля Быкава “Жураўліны крык” (8 клас)	1. Вайна правярае людзей, бо ... 2. Учынкі чалавека залежаць ад ...
Сцвярджэнне актыўнай жыццёвай пазіцыі чалавека ў вершы Анатоля Вярцінскага “Жыццё даецца, каб жыццё тварыць ...” (8 клас)	1. Чалавек жыве для таго, каб ... 2. У будучым я хачу стварыць ...

Дадатак 3

Літаратурны твор	Пытанні для дэбатаў
Францыск Скарына. Прадмова да кнігі “Юдзіф”	Можна назваць дзейнасць Францыска Скарыны подзвігам?
Мікола Гусоўскі. Паэма “Песня пра зубра”	Вітаўт з’яўляецца воінам ці міратворцам?
Янка Купала. Паэма “Бандароўна”	Выбар Бандароўны: за і супраць.
Янка Купала. П’еса “Раскіданае гняздо”	Праўда Сымона ці праўда Зоські?